

Методика мови**Література**

1. Адлер Р. Статистики цитування [Текст] / Р. Адлер, Дж. Эвинг, П. Тейлор // Игра в цифры, или как теперь оценивают труд ученого (сборник статей о библиометрике). – М. : МЦНМО, 2011. – С. 6–38.
2. Костенко Л. Бібліотека та наукометрія: світовий досвід, українська перспектива [Текст] / Леонід Костенко // Бібліотечний вісник. – 2009. – № 6. – С. 29–32.
3. Мокін Б. Інша точка зору на критерій оцінки наукових досягнень вченого за індексом цитування [Електронний ресурс] / Борис Мокін. – Режим доступу : http://www.mokin.com.ua/public_work/publicism/b12/bs/6043.html#.VqzMNAjp2YE. – [Дата запису 01.02.16].
4. Hirsch J. E. An index to quantify an individual's scientific research output [Електронний ресурс] / J. E. Hirsch // PNAS. – 2005. – Vol. 102. – № 46. – P. 16569–16572. – Режим доступу : <http://www.pnas.org/content/102/46/16569.full.pdf>. – [Дата запису 01.02.16].

Literatura

1. Adler R. Statistiki citirovaniya [Tekst] / R. Adler, Dzh. Jeving, P. Tejlor // Igra v cyfir', ili kak teper' ocenivajut trud uchenogo (sbornik statej o bibliometrike). – M. : MCNMO, 2011. – S. 6–38.
2. Kostenko L. Biblioteka ta naukometriya: svitovyj dosvid, ukrayins'ka perspekty'va [Tekst] / Leonid Kostenko // Biblioteknyj visnyk. – 2009. – № 6. – S. 29–32.
3. Mokin B. Insha tochka zoru na kry'terij ocinky' naukovy'x dosyagnen' vchenogo za indeksom cy'tuvannya [Elektronnyj resurs] / Bory's Mokin. – Rezhym dostupu : http://www.mokin.com.ua/public_work/publicism/b12/bs/6043.html#.VqzMNAjp2YE. – [Data zapytu 01.02.16].
4. Hirsch J. E. An index to quantify an individual's scientific research output [Електронний ресурс] / J. E. Hirsch // PNAS. – 2005. – Vol. 102. – № 46. – P. 16569–16572. – Режим доступу : <http://www.pnas.org/content/102/46/16569.full.pdf>. – [Data zapytu 01.02.16].

СИНТАКСИС ПРОСТОГО І СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ: ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

Ніна ГОЛУБ,
доктор педагогічних наук, професор
завідувач відділу навчання
української мови та літератури,
Інститут педагогіки НАПН України

УДК 372.8:811.161.2

Стаття практичного спрямування, не містить теоретичного компонента; підготовлена з урахуванням побажань учителів, які готують учнів до складання ЗНО. Речення згруповано таким чином: прості неускладнені, прості ускладнені речення, складносурядні, складнопірядні, складнопірядні речення з кількома пірядними, безсполучникові, складні речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку.

Ключові слова: *просте неускладнене речення, просте ускладнене речення, складносурядне речення, складнопірядне речення, безсполучникове речення, складні речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку.*

І. Прості неускладнені речення

1.1. Виконайте синтаксичний розбір речень:

1. На пахучу розпатлану тую діамантами впала роса (Н. Данилюк). 2. І у шовкову скошену траву розсип-

ле ранок росяне намисто (Н. Данилюк). 3. Рясних дощів посріблену вуаль впустило небо осені на руку (Н. Данилюк). 4. Навіть узимку в старій дідівській хаті з-під сволюка виглядали жовтенькі пучки звіробою (Л. Зоряна). 5. Земля була щедро нагріта обіднім сонцем (Л. Зоряна). 6. А коло хати пелехатий сонях пасе траву в блакитному дощі Л. Костенко). 7. А горам завжди значно важче жити... (О. Матушек). 8. Вмочає день окрайці теплі в медяний сонячний настій (П. Засенко). 9. Спить місяць паморозь крихку з колючих віт посрібленої туї (Н. Данилюк). 10. Роза раптово розкривала небо над самою ущелиною (М. Чумарна). 11. Виляски дитячих голосів проривалися крізь горіхове верхов'іття далеко за околицю (М. Дочинець). 12. На круглих п'яльцях сивої зими січневий ранок вишив павутиння (Н. Данилюк). 13. Примостився юний ранок на тонку вербову гілку (М. Деленко). 14. Збагачуємось від роду і до роду нетлінно вічним словом Кобзаря (І. Вихованець). 15. Людське життя — немов смугасте поле стемнілої соломи у покосах (Л. Зоряна). 16. В останніх променах суцвіття деревію за літом я ніскільки не жалію (Л. Зоряна). 17. В долонях лісу світяться жарини чер-

вною густої бузини (Л. Зоряна). 18. Рожевіють хмари соколині у сутінкових барвах даліни (Л. Зоряна). 19. І через пахощі грициків цвіту знову вклоняюся нашому літу (Л. Зоряна). 20. Рідну мову легко розпізнаєш в колисковій ніжності верби (Т. Петровська).

II. Прості ускладнені речення

2.1. Прочитайте, визначте, які члени речення є однорідними. Обґрунтуйте відповідь. Поясніть, як ви розумієте зміст третього речення.

1. Я хочу відчувати слово, ласкаве, тепле, веселкове, купатися в його обіймах, пірнати вглиб, а потім вільно підноситись тим словом в небо (О. Несміян). 2. Дякую, діду, за мудре слово, за край зелений, за рідну мову, за мирне небо, за степ широкий (за О. Шевченка). 3. Слово — мить життя і печать віків (М. Морозенко). 4. Пригорнувшись душею до рідного слова, я торую думок неосяжні стежки, звуки, серцю близькі, раз за разом готовий вимовляти крізь дні, місяці та роки (О. Обрій). 5. В місті далекім ночами все сниться стиглий полин синьооких степів, рідне село й материнська криниця (В. Крищенко). 6. Ось так і пішла б очима у поле, ту далеч ледь пожовклого колосся, козацьких могил, блакитного неба й зеленої лісосмуги (Л. Зоряна). 7. Я почула в слові колискової подих ниви, вітер над дібровою, тиху мову рідного села... (Т. Петровська).

2.2. Виконайте синтаксичний аналіз речень.

1. Весна зіткала вчора гобелен у лузі — з трав, із квітів, з верболозів, зіткала вітер і зіткала клен, грози зіткала молоді погрози (Є. Гуцало). 2. Стелить осінь тумани на березі Росі і фарбує останні лани споришів (Е. Житниська). 3. Бродить осінь по скелях, лісах, полонинах, замикає усе на зимові ключі (Е. Житниська). 4. Косогором осінь ходить, дня відрізує шматки, хороводи з вітром водить і розвішує хмарки (Т. Фролова). 5. Нарядилась осінь в дороге намисто, золоте волосся розплела над містом, кольорові фарби вийняла з кишені і малює осінь жовтим по зеленім (М. Хоросницька). 6. Цей дощ густий, як покаєльні сльози, безперестанно плаче за вікном, полоще трави, скошені в покоси, у яр стікає гомінким струмком (М. Гуменюк). 7. Мальви й чорнобривці розрослися рясно, начебто гостинці маминої ласки (В. Крищенко). 8. Каштани грілися на осонні, мені дивилися услід і тихо плескали в долоні розкриттям спогадів чи літ... (Т. Фролова). 9. Сонце зависло в хмарах над селом, немов лелека в осоках (Л. Зоряна). 10. Весна прийшла підсніжників пучечком, пухнастим цвітом котиків вербових (А. Царук). 11. Шурхоє осінь кринолінами, ховає погляд зі слізьми... (А. Царук). 12. Я літо вам подарую, у коси вплету колосся, жар маків, волошки і зорі розкішних степів і садів (А. Царук). 13. Проведуть берези коноплясті у далекий край ключі пташині (Т. Петровська). 14. Ще сонце тішить виноградні грона, джмелем сідає на русявий сонях (А. Царук). 15. Над тихим плесом зупинилось літо, милується у скалці зелен-цвіту і напила вітрило на човні (А. Царук). 16. А думки мої, нахненні і квітчасті, опадають вересневим, жовтим листям (О. Теліга). 17. Як сірничок, припалений від сонця, день спалахнув, обвуглився, погас (Л. Костенко). 18. Білка струсить жовту глицю, сонну бруньку сколихне (Л. Костенко). 19. А вечір пролітає, наче крижень, черкнувши місто синіми крильми (Л. Костен-

ко). 20. А повинь заливала верболози по саме небо і по самі котики (Л. Костенко). 21. Червоний місяць, наче так і треба, мастить світанком шапки гір високих (Ю. Герасько). 22. Тремтить на плесі місячна доріжка й ховається у гострій осоці (Т. Шкіндер). 23. Пахла липа садом заснулим, зорепадами і вітрами, прокладала стежки в минуле, до воріт моїх і до мами (Т. Фролова). 24. В місті далекім ночами все сниться стиглий полин синьооких степів, рідне село й материнська криниця, весен дзвінких зачарований спів (І. Калиниченко). 25. Срібна зірка, мов перлина із намиста, зачепилась за димар моєї хати (І. Калиниченко). 26. Край села стареньку продавали хату, затишну, привітну, вікнами багату (Т. Чорновіл). 27. Враз сонце закотилося в ріку, у купелі вербовім червоніло і, відгорнувши темряву хитку, гарячим дійством небо полонило (Т. Чорновіл). 28. Посивіла земля, мружачись під метелицями, уже думала про березень (М. Стельмах). 29. У дзеркало ріки дивилось і не могло надивитись на себе небо (Є. Гуцало). 30. Химерно вигинаючись, Псьол убирає в себе рукавці, губиться десь у комишах, а потім виривається з них в'юнкою стрічкою, леліючи в неозорій далечині (І. Пільгук). 30. У жовтій сукні осінь після зливи танцює з вітром в парі вальс-бостон під тихе перешіптування крон і крик ворон із зораної ниви (Л. Пікас). 31. Не ганьбімо, люди добрі, козацького роду, не шукаймо в час бурхливий тихенького броду (Б. Фідик). 32. А над хатою сходило літо, наче тісто в діжі великоднє, чистоприбране, свіжовмите підіймалося в неба безодню (Т. Іванчук). 33. Радію, уявляючи сади, повні яблунь у цвіту (Б. Матіяш).

III. Складносурядні речення

Виконайте синтаксичний розбір речень:

1. Ще холодні зимові дотики в сніг ховалися по ярках, а в верби народились котики і розсілися на гілках (Т. Чорновіл). 2. Переступаю латаний поріг — і рушники калиною всміхнуться, і юним лейтенантом гляне дід із фотографії, пожовклої в розлуці (Н. Бакай). 3. Небо високе сміється зірками, і тихі узвози біжать до ріки (Г. Чубач). 4. Силкуюсь виправдати себе перед минулим і сучасним, та сумнів по душі шкребе і гіркота приходить часто (В. Крищенко). 5. Життя кружляє на вузькій межі нових поривів, таємничих кличів, і видаються зайві і чужі давно знайомі речі і обличчя (О. Теліга). 6. Кожний крок — сліпуча блискавиця, а душа — польовий буйний вітер (О. Теліга). 7. На світлий день спадає чорна тінь зловіщих хмар, мов жалобний серпанок, а зимну ніч, безсилу від тремтіння, бере в обійми полум'яний ранок (О. Теліга). 8. І стонадцятий сніг ті поля притрусив, і уже прилетять не ті самі лелеки (Л. Костенко). 9. Лишає хмара цвіт на підвіконні, і ніч несе медовий смолоскип (Л. Костенко). 10. Тут, у теплому видолинку, і трави зріли раніше, і кущ рясніше брався цвітом, і живиця пахла гостріше (М. Дочинець). 11. Білі хмари бігли над синім горизонтом, зблискуючи обвітряними боками, а гори сяяли в каскаді сонячного світла і щасливих барв літа (М. Чумарна). 12. За межами тих будівель, далеко на гору, розстлався степ, а від хат збігали вниз до лиману кучеряві садки та зелені, обсажені тополями й вербами, левади (А. Кащенко). 13. Так, мабуть, і в часи Бояна квітчала пора весняна, і накрапали молоді дощі, і хмари насувалися з Таращі, і яструби за обрій упливали, і дзвінко озивалися цимбали, і в пралісах озера голубі

вглядалися в небесну дивну ясність (В. Мисик). 14. Пахтять кульбаби золоті меди і, ніби хмарка бурштинова, бджоли злітаються до мене знадокола і прозначають трачені сліди (В. Стус). 15. Декому лагідність дається в дар на все життя, і такі люди просто дбають про неї, підживлюють її уважністю, доброзичливістю, теплом до інших (Б. Матіяш). 16. Проснувся Дніпро — і заблищали води, і небо потонуло в дзеркалах під чайок злет, під гусячі походи, а люди вже рибалять у човнах (Л. Зоряна). 17. Літо попрощалося зі мною, і тонкий туман удаліні вже не кличе смужкою крутою, тільки тягне спогади ясні (Т. Петровська).

IV. Складнопідрядні речення

Виконайте синтаксичний розбір речень:

1. Коли квітень ступне на тугі моложаві простори і тепло увіллє у коріння майбутній траві, в хорі птиць і дерев, юних рік і листків заговорить, зацемить із юги білувато-блідий первоцвіт (О. Вертіль). 2. Якими я скажу тобі словами, що ти в мені повік не відболиш (Л. Костенко). 3. Скажи, красуне весно, звідкіля таке стрімке бажання в насінини сягти ріллі, де сонячної днини ростків чеканням дихає земля? (Т. Чорновіл). 4. Осінь палить листи, що писало їй літо, прочитавши рядочки з початку до краю, цідить сірі дощі через порване сито, у далекі краї сивий клин проганяє (В. Гала). 5. Ви бачили коли-небудь, як в осінь, холодну, дощову, шипшина зацвіте? (Л. Долик). 6. Осіннім небом плаче листопад, останнім листом, зубожілим полем, тужливим лементом старого журавля, що покидав гніздечко рідне з болем (О. Кузів). 7. Враз небо подивилося униз і блимнуло лілово-сірим оком, немовби спритний ілюзіоніст демонстрував давно розкритий фокус (Н. Янушевич). 8. Хто це вигадав нісенітницю, ніби плачуть завжди дощі? (В. Дзекан). 9. У Тернополі йдуть дощі, довгі-довгі й такі зелені, ніби червень у сірім плащі небесам підставляє жмені... (Б. Андрусак). 10. Научи нас розуму, земле — рідна ньенько, бо сліди безбатченків вітер замете (В. Крищенко). 11. Рідною мовою належить вважати мову своєї нації, мову предків, яка пов'язує людину з її народом, з попередніми поколіннями, їхніми духовними надбаннями (У. Амон). 12. Біда народу, де на завтра уже не залишається казок (Л. Костенко). 13. Сваровськи би позаздрив дивним стразам, що мерехтять у мене на вікні (Л. Костенко). 14. І тільки при людях, мабуть, дерева тремтять від жаху, бо кращих із них поведуть ні за що ні про що на плаху (Л. Костенко). 15. Народі мій, скажи мені на милість, чому тебе нічого не навчили минулі війни, голод і чума? (Г. Чубач). 16. Розкажіть, вітряки, розкажіть про життя свого першопочаток, як вітрів гостролезі ножі перед вами ставали на чати (Б. Гура). 17. Він так співав, що крилами йому став голос (А. Демиденко). 18. Вода хлюпоче кожен день в долині в озерцях, що під колір неба, сині (М. Гуменюк). 19. Люблю, коли вдихають клени медовий запах берегів (І. Калиниченко). 20. Я крізь літа в хвилини самоти знов подумки вночі приїду сюди, де ніч зірки ховає і сьайвом розливає у стомленому дзеркалі води (Т. Чорновіл). 21. Десь, кажуть, є гора, де не співають птиці (Л. Костенко). 22. Де туман клубився над рікою в полі, місяць зачепився за вершок тополі (Т. Чорновіл). 23. Ви бачили коли-небудь, як в осінь, холодну, дощову, шипшина зацвіте? (Л. Долик). 24. Кому ж треба небо підпирати, щоб нам було надійніше у світі (О. Ма-

тушек). 25. Ви чули, як плаче знесилений вітер, упавши на груди осінньому лісу? (О. Білаш). 26. Сні — це зовсім інша держава, у якій ти проживаєш не одне життя (М. Чумарна). 27. Де знайти ті промені весни, що дарують кольорові сні? (Т. Петровська). 28. Однією з найкращих речей, які тільки знаю і дуже ціную, є довіра (Б. Матіяш). 29. Щоб не мучила совість потому, приїжджайте частіше додому (М. Луків). 30. Дуже люблю розглядати дерева, сплетіння гілок, колір кори, люблю дуби, на яких до снігів тримається листя (Б. Матіяш). 31. Сніжинки знову пишуть про своє, щоб ранку забіліло по усюдах якщо не чудо, то чекання чуда (Л. Зоряна). 32. Кожен обирає ту дорогу, що веде з колиски у світі... (Т. Петровська). 33. Пшеничним полем, таким широким, в яру нарвавши ожини горщик, дівчатко бігло блакитнооке, щоб не застав його в полі дощик (Г. Литовченко).

V. Складнопідрядне з кількома підрядними

Виконайте синтаксичний розбір речень:

1. Хоча на сумнів взято все доцільне, хоча життя неначе поле бою, хоча я сам у рамочці прицілу — останнє слово я лишаю за собою (В. Крищенко). 2. Сіяв батько жито, де поля зірчасті, щоб усім нам жити у добрі і щасті (В. Крищенко). 3. Коли зима завіє у село, тоді я їду до старої хати, де стріха — покалічене крило у білої зажуреної птахи (Н. Бакай). 4. Люди ті, що живуть іздавен у Карпатах, звикли чуть, як вночі плаче ліс і шумить (Е. Житницька). 5. Духмяний добрий дух оповив усе навкруги: і смугу біло-рожевої конюшини за ровом, і васильки, що гралися з бджолами, і грицики, що квапилися відцвісти, і темно-зелену лісосмугу ясенів, що височіли неподалік (Л. Зоряна). 6. Я сприймаю цей світ у його множині, як сприймають букет у коштовній вині, як сприймалось Чумацького Шляху крило в полиновім дигинстві, що вже відбуло (А. Гризун). 7. Коли почую голос вітру і дощу за гулом асфальтованого спрута — звільняюся, скидаю тягарі, в які душа у стінах цих закута (Л. Долик). 8. Забутий човен біля річки обплетений хвощем рясним, весло сховавши невеличке, чекає паводку весни, щоб знов відчуть колишню силу, поплавають, як було давно... (В. Крищенко). 9. Я осінь люблю і за те, що вітер дерева колише, що скоро тепло золоте огорне морозяна тиша (Г. Чубач). 10. Нехай ніхто не половинить, твоїх земель не розтина, бо ти єдина, Україно, бо ти на всіх у нас одна (Д. Чередниченко). 11. Поезія — звучання дивних слів, що схоже так на шелестіння листя, коли спадають вечори імлісті, на тихий смуток стомлених ланів (А. Матвійчук). 12. Коли вже айсберг дня розтане у морі тиші за вікном і, скаламучене зірками, схитнеться неба чорне дно, коли безсоння, ніби птиця, вночі крильми прошелестить, із сном облишивши свариться, душа сідає за листи... (О. Матушек). 13. Ой, спіткнулось серце об жорстоке слово, як об гострий камінь, вдарилось добряче — плакало безслізно, зойкало безмовно, щоб ніхто не чув, щоб ніхто не бачив (О. Осовська). 14. Тепер я знаю, що минає літо, де все цвіло, де все мені збувалось (Г. Чубач). 15. Я хотіла тільки вийти на зелену траву, хотіла тільки побачити, як вітер ворухить верхівки дерев, як зацвітають квітки навесні, як зав'язуються плоди на деревах (М. Чумарна). 16. Я раптом усвідомила, що ще й не жила, що не бачила, як сонце проходить по небесному крузі від світанку до заходу, як опадає роса, як гніздуються

птахи, як проростає дерево (М. Чумарна). 17. Людина, яка змогла зсунути з місця гору, починала з того, що переносила дрібні камінчики (Китайська мудрість). 18. Мрію про час, коли ніхто не боїтиметься говорити, коли всі, кого бачу довкола, не боїтимуться одні одному довіряти (Б. Матіяш). 19. Як би було гарно, якби день удавалося прожити без зайвих слів, якби натомисть було більше вашого усміху, доброзичливості й просто нашої вдячності за прожитий день, за теплу осінь, за людей, які були поруч... (Б. Матіяш). 20. І ще думаю, що серед снігу добре сміятися, що зими загалом пасує сміх і радість, що найкращий той сміх, яким можна навзаєм один одного обдаровувати (Б. Матіяш). 21. А ще мені подобається вміти чекати друзів, подобається зустрічати друзів, коли вони приїждять у гості, подобається радість, із якою прокидаєшся рановранці, щоб устигнути на вокзал (Б. Матіяш). 22. Знаю рослини, які ростуть на цій землі, типи дерев, кущів, плоди, які вона приносить, квіти, які собою її прикрашають, трави, каміння і мох, птахів, які літають до багатьох інших земель, але знову повертаються сюди (Б. Матіяш). 23. Сьогодні думаю, що одна з найгарніших речей, які є у світі, — не боїтися про щось просити, бо всі прохання — з любові (Б. Матіяш). 24. Розлука відчувається тоді, коли нічого з пам'яті не стерто, коли радієш згадці, як воді, якої прагнув, наче перед смертю (Л. Зоряна). 25. Ви коли-небудь слухали, що відбувається в природі, коли сходить і заходить сонце? (М. Чумарна). 26. Стояла тиха, ласкава година, коли вже вістий липень поскладав сіно в копиці і думав собі про те, що з неділі треба складати в полукипки жито (М. Стельмах). 27. Там, де лани хвилюються житами, де неба синь глибока і дзвінка, біжить собі поміж очеретами з села в село моя дзвінка ріка (Г. Литовченко).

Безсполучникові речення

1. В маминій хаті Зелена неділя, пахнуть василечки і чебреці, в свято матуся аж помолоділа: то вже й не зморщечки, а промінці (К. Горчар). 2. В задумі плечисті Карпати тумани снують з рукава, у соснах покинута хата чорніє, неначе вдова (Н. Данилюк). 3. Гнучка вербиця коси розпустила, бруньки пухнасті ще у сповитку, їх вітерець підхоплює на крилах, наспівуючи пісеньку легку (Н. Данилюк). 4. Бузково задухмянився мій сад, конвалії вклонились в реверансі, листочками заплівся виноград, тюльпани закружляли плавню в вальсі (О. Шнуренко). 5. На подушках сатинових хмарин гойдає небо зоряні дукати, немов пуанти срібних балерин, у білизну розпушеної вати з ясних ледівок скапує вода, між потемнілих зяючих проталин весни легка вчувається хода (Н. Данилюк). 6. Поснули в зілля пахоцях джмелі, від трунку конюшини захмелілі, лиш вітер ніжнотрав'ям котить хвилі і тане в вечоровій сивій млі (Т. Чорновіл). 7. Останні дні осіннього тепла, в повітрі ніжність і печаль розлита, над острівцем далекого села біліє хмарка, сонцем перемита (М. Луків). 8. А смереки стоять у осінній задумі, їм, напевне, вже сняться зимові сні (Е. Житницька). 9. Поле — сине від волошок, літній день — прозора нить (О. Луценко). 10. На тихих водах зацвітає лілія, із крил бджолиних сиплеться перга (В. Романюк). 11. За Тясмином знов осінь золота, летять у далеч зграї журавлині (М. Гаптар). 12. Підсіває сонце золото в отави, на кленовім листі зайнялись заграви (М. Штепан). 13. Сміється сонце в небі дощовім, йому не страшно гні-

ву хмар кудлатих: схопило в руки батоги громів, втопило в річці блискавку пихату (Л. Долик). 14. У акварелях тоне світ, притихли гомінливі бруки, такими добрими стають потомлені, пригаслі звуки (Л. Долик). 15. Не цвітуть на вікні герані — сонний символ спокійних буднів, ми весь час стоїмо на грані невідомих шляхів майбутніх (О. Теліга). 16. Розвиднилось траві — такі упали роси! (Л. Костенко). 17. Мені так добре, стіни такі отчі, такий у серці невимовний щем! (Л. Костенко). 18. Соснові плечі вивірка обтрусить, стрічати весну вийдуть явори (Л. Костенко). 19. А срібний дощ підніме жалюзі — півонії рожеві, як фламінго, стоять в городі на одній нозі (Л. Костенко). 20. Не встигне поле зазимків злякатись, не встигне вийти річка з берегів, — весна пливе під парусом акацій, зима пливе під парусом снігів (Л. Костенко). 21. А небо зранку сонечком зігріє, зіп'є роси шліфований кришталь, по веснах на мої майбутні мрії колись напише музику скрипаль (М. Гуменюк). 22. Пахне любистком і м'ятою вечір сьогодні в селі, лебедем місяць над хатою в сизій купається млі (В. Кучерук). 23. Як хотів би я жити в селі, тут у небі кричать журавлі, колихається жито в полях і, мов стрічка, в степу довгий шлях (І. Калиниченко). 24. Світанок пахне зливою і медом, духмяним сіном, свіжим молоком, накрило сонце золотавим пледом журливі верби над скляним ставком (Н. Данилюк). 25. Поговори зі мною мовою дерев — кленовим листом, цвітом яблуневим, нечутним криком лісових сирен — так говорити можуть лиш дерева (І. Андрущук). 26. Вийди в сад і послухай: заходить сонце, рожева хмара народжує блиск і осипає самоцвітами верхівки дерев (М. Чумарна). 27. Дзвінки синиці зграями прудкими важкі від снігу струшують гілки, весна гаптує різнобарвний килим і розшиває бісером квітки (Н. Данилюк). 28. Цвіте ковила, або калдан, як її називають чабани, дзвенять, переливаються в піднебесі невидимі жайворонки (О. Гончар). 29. Не опала рясна калина, посивіла лише трава (Т. Петровська). 30. Хмари давно повернули від сонця, айстри в старе заглядають віконце (Л. Зоряна). 31. Буяють крила квітня абрикосами, п'янке повітря пахне медоносами, джмелями коливається трава (Л. Зоряна). 32. Світлий ранок Осінь трохи застудила і дощем помила ще зелений ліс, розпустила коси, наче пташка крила, фарби після зливи Жовтень їй приніс (Г. Сергієнко). 33. Луг стелеться рівно, мов тканина із зеленого шовку скатертина, на ній підвищено білі, жовті та червоні квіти (Є. Гуцало). 34. Лоскоче ранок щebetом пташиним пухке і біле прядиво хмарин, бринять на шибці росяні краплини, немов разки перлинних намистин (Н. Данилюк). 35. Шепіт хвилі доносить луна, птахи в гаю виспівують дзвінко, розлилась біля хати весна синьо-синім хрещатим барвінком (Г. Литовченко).

Речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку.

1. Зійшли дощі, зима — вже не зима і не весна, бо спить іще природа, і не життя, а так, якась пригода, в якій сюжету гострого нема (І. Низовий). 2. Душа бринить по самі вінця, несе матуся листя клена, воно щасливе і земне, бо завтра свято — Свята Трійця (В. Вірич). 3. А вже дощі, а вже минуло літо, і теплий день тепер осіннім став, і скошено твого врожаю жито, озимий лан вже й сходи гарні дав (П. Щегельський). 4. Такі стійкі зимові заметілі, такі цупкі тонких льодів

закови, та все ж нуртують в змороженому тілі дощі, й громи, і пахощі бузкові (*Т. Севернюк*). 5. Гучні струмочки захлопочуть зрубом, грайлива річка розплете косу — і так на серці стане любо-любо, немов із нього струшують росу!.. (*Н. Данилюк*). 6. Уже весна, але поля ще голі, і сірі хмари виснуть у вікні, безлисті дерева на видноколі ще сплять і марять у зимовім сні (*І. Коваленко*). 7. Здіймаю ніжно пасмо ранку, що провисає з даліни, земля вдягається в каракуль, тремтять пергаментом лани (*А. Гризун*). 8. Сходять і гаснуть зірки, меркнуть старі заповіти, те, що любили батьки, переосмислюють діти (*М. Луків*). 9. Заплющив очі степ, у ковилу сповитий, повітря аж пашисть від полинів гірких, а поміж трав сюрчить цвіркун несамоти, і поринають в сон старезні вітряки (*Н. Терещенко*). 10. Осінній день запав сльозою в душу, розцвів у серці чистими квітками, і бачу я, як тихо плаче груша багряними і жовтими листками (*І. Калиниченко*). 11. Цвітуть дерева золотом магічним, бо літо і тепло вже за плечима, а чисте небо, горде і величне, лоскоче душу синіми очима (*І. Калиниченко*). 12. Видніється світанку силует, а ніч заснула в зорянім намисті, де казка з коліскового живе, колись давно з'явилося дитинство (*Н. Янушевич*). 13. Вже промінь розпечатав ліс: виходять грибники з кошами, а через житнище навкіс дзвенить лунками обручами дитяча радість (*П. Мовчан*). 14. Мінливий світ викручує гримаси, в рожевих мрій надламане крило, а нам відведено й не так багато часу, щоб довго так розпізнавати зло (*В. Крищенко*). 15. Коли зима стрічається з весною, твердих крижин розгойдується спів, пухнастий сніг крихкою пеленою, мов водоспад, сповзає із дахів! (*Н. Данилюк*). 16. Розіслався в травах вересневий вечір, засвітилась в небі зірка, мов свіча, розправляє осінь золотисті плечі, й тихо на болоті журавлі ячать (*І. Калиниченко*). 17. Липа на хатньому причілку — як парашут із зеленого шовку, що повиснув над обійстям і ніяк не спуститься на траву, й добре тобі сидиться в цьому парашуті, в якому гудуть бджоли та мурашва, й залітає пташка прощобетати тобі на самісіньке вухо якусь найчудеснішу звістку, яка довго потім бринить у свідомості, тривожачи таємничою загадковістю (*Є. Гуцало*). 18. Ось іще скрізь сіріє птахою вечір, ще птаха-вечір дзьобає зорі в небі, п'є росу по левадах, кутаючись і гріючись у млистому туманці, але вже має тікати з села, бо ви тільки погляньте на Княжу гору! (*Є. Гуцало*). 19. Коли, здається, час вмирати і відчай огортає душу, я згадую: коло двора росла колись старезна груша, їй сто років... (*О. Матушек*). 20. Здіймаю ніжно пасмо ранку, що провисає з даліни, земля вдягається в каракуль, тремтять пергаментом лани (*А. Гризун*). 21. Червоне, розхристане гроно шипшини здається сузір'ям, що впало у гай, минаючи осінь, синіють машини, останні копиці запахли, мов чай (*А. Гризун*). 22. А потім — пригальмовується лет і, озирнувшись у роки зболіло, відчуємо: так вирвалися вперед, що по дорозі краще розгубили (*О. Матушек*). 23. У світлі дні фіалкові музики в душі заграють — і відкриють світ, і все, що сірим було і безликим, враз оживе, немов весняний цвіт! (*Л. Долик*). 24. Я словник квітковий серед степу очима гортаю, в кожній квітці живе неповторний усталений світ, і радіє душа, і щемить від гіркого відчаю, що угледить колись, мов прощання з теплом, пізньоцвіт (*О. Вертіль*). 25. Був спраглий день, і раптом джерело побачив я в степу напівбезводнім, воно

натхненно з глибини несло цілющу воду, чисту і холодну (*П. Щегельський*). 26. В надвечірніх сутінках зими день погас, його не повернути, старшими ледь-ледь зробились ми, хоч не встигли ще того збагнути (*П. Щегельський*). 27. Тут від дощу подорожній сховається, птахам привілля малечу ростить, добре, що дерево вшир розростається й слабшого може завжди захистити (*П. Щегельський*). 28. Мамусю мила, сонечко моє, чому так довго йде до нас прозріння, що все в житті з любові постає, й батьки мої — любові тій коріння (*Л. Долик*). 29. Усі мовчіть — щось мати скаже, цвітуть притишено слова, вони із веселкових вражень, з любові, що в душі жива (*В. Крищенко*). 30. Урок доброти — то велика наука, її передай ти для сина, для внука, щоб мудрість, що схована глибоко в слові, скропилася водою живою любові (*В. Крищенко*). 31. Прокидаюсь від стогону літньої зливи: на подвір'ї голосять порепані груші, а за небом в раю хтось обтрушує сливи і жбурляє на землю у теплі калюжі... (*О. Король*). 32. Якщо буде у мене свій сад, посаджу в ньому наші дерева, хай липнево-п'яний аромат увіллється в запахи травневий (*А. Багряна*). 33. Розсипав вечір мелену корицю — забавровіла неба акварель, і у стару покинуту криницю впустив відро скрипучий журавель, щоб начерпати зоряних дукатів (*Н. Данилюк*). 34. Отчий дім, де старенький садок жовті груші підносить в картузику, і відлунює спомином крок... (*В. Крищенко*). 35. Жує полин солом'яний бичок, бринить бджолина музика мажорна, над тихим полем пурхає старенький вітрячок — уже легкий, бо вже не важать жорна (*Л. Костенко*). 36. На горах небо зморожене лежить, ховається в них пташка і звірина, а гори не ховаються — стоять, такі, як є — усім вітрам відкриті... (*О. Матушек*). 37. Сумно і гірко, як рветься струна й падає зірка із неба, страшно, коли забирає війна друзів у мене і в тебе (*А. Матвійчук*). 38. Гаснуть на вітрі думки і слова, пальцям несила вже грати, але допоки Душа ще жива, пісня не має вмирати (*А. Матвійчук*). 39. Сумно і гірко, коли з висоти, падає знесилена птаха, страшно, коли ти не можеш іти, ставши камінним зі страху (*А. Матвійчук*). 40. Будуть нащадки творити дива, битись і землю орати, але допоки Душа ще жива, пісня не має вмирати! (*А. Матвійчук*). 41. Є у мене вулиця, що до серця тулиться, з веселими хатами у селі, в ноги м'яко стелиться спориш і метелиця при самій землі (*О. Білаш*). 42. Гуртуються в осінній вирій ластівки, живими нотками сидять поміж дротами, я розділяю їх на верхні й нижні гами — і... вже готова пісня залюбки (*О. Білаш*). 43. Цей день як день: без радості й печалі, лиш на калині облітає листя, та я осінню про свій жаль не мовлю, щоби ніхто зі мною не журився (*Г. Чубач*). 44. Я так довго шукала в житті правду, і моя правда в тому, що ніхто не може диктувати іншому, як йому жити, що ніхто не може тримати у своїх руках ні своє, ні чуже щастя (*М. Чумарна*). 45. Читання робить людину обізнаною, бесіда — кмітливою, а звичка записувати — точною (*Ф. Бекон*). 46. Для декого дисципліна — ярмо, а для мене — порядок, що дає мені можливість літати (*Дж. Ендрюс*). 47. Наголос падає на склад, а страждає все слово, якщо наголос неправильний (*Б. Лесняк*). 48. Гучні струмочки захлопочуть зрубом, грайлива річка розплете косу, і так на серці стане любо-любо, немов із нього струшують росу! (*Н. Данилюк*). 49. Дивлячись на нічне світло, знаю, що ніколи не буває так,

щоб було повністю темно, і ця думка наповнює мене радістю (Б. Матіяш).

Стаття практичного напрямку, не містить теоретичного компонента; підготовлено з урахуванням побажань учителів, які готують учасників до здачі ВНО. Предло́ження сгру́повані наступним чином: прості неосложненні предло́ження, прості осложненні предло́ження, сложносочиненні предло́ження, сложноподчиненні предло́ження, сложноподчиненні предло́ження з кількома підчиненими, бессоюзні предло́же-

ня, сложные предло́жения з різними видами союзної та бессоюзної зв'язи.

Ключові слова: просте неосложненне предло́ження, просте осложненне предло́ження, сложносочиненне предло́ження, сложноподчиненне предло́ження, бессоюзне предло́ження, сложне предло́ження з різними видами союзної та бессоюзної зв'язи.

*Використання дидактичного матеріалу для укладання посібників, тестів — тільки з покликанням на цю статтю.

НАУКОВІ ЗАСАДИ ПЕРЕБУДОВИ ШКІЛЬНОГО КУРСУ СИНТАКСИСУ НА ОСНОВІ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ

Неллі БОНДАРЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу навчання української мови і літератури
Інституту педагогіки НАПН України

УДК 81:367.4=161.2

У статті автор розкриває актуальність проблеми вивчення систематичного курсу синтаксису і пунктуації української мови на основі особистісно орієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів; з'ясовує їх суть; характеризує типові синтаксичні помилки та аналізує їх причини; визначає завдання навчання синтаксису і пунктуації у 8—9 класах на основі зазначених підходів; окреслює шляхи інноваційної перебудови методики навчання; обґрунтовує психологічні, психолінгвістичні, лінгводидактичні засади побудови методики навчання синтаксису і пунктуації у 8—9 класах.

Ключові слова: синтаксис і пунктуація української мови; інноваційна перебудова навчання синтаксису; лінгводидактичні засади навчання синтаксису у 8—9 класах; особистісно орієнтований підхід; компетентнісний підхід; діяльнісний підхід.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні процеси в контексті глобалізації зумовлюють необхідність пошуку нових дієвих підходів до організації освітнього простору в Україні, що визначають сучасний стан і перспективи навчання української мови в школі.

Особлива роль систематичного курсу синтаксису в її опануванні зумовлена тим, що цей ярус мовної системи акумулює й функціонально об'єднує в реченні (з якого бере початок спілкування) одиниці всіх рівнів і аспектів мови. Належне засвоєння синтаксису і пунктуації забезпечує оптимальну реалізацію найважливіших функцій мови — пізнавальної та комунікативної. Важливо навчити учнів чітко, зрозуміло, логічно й переконливо висловлювати свої думки, оптимально наповнюючи різні синтаксичні моделі й використовуву-

ючи їх у мовленні відповідно до умов спілкування для ефективного здійснення комунікативного наміру.

Мета статті полягає в акцентуванні актуальності й лінгводидактичному обґрунтуванні методики навчання синтаксису і пунктуації української мови у 8—9 класах на засадах сучасних підходів — особистісно орієнтованого, компетентнісного та діяльнісного.

Особистісно орієнтований підхід пов'язаний із першочерговістю врахування пріоритетів і здібностей учня в процесі його всебічного розвитку і саморозвитку як суб'єкта пізнання й навчальної діяльності.

Компетентнісний підхід спрямований на формування в учнів ключових і предметних компетентностей.

Діяльнісний підхід відіграє вирішальну роль в опануванні учнями різних видів діяльності, у яких вони здобувають знання, набувають умінь і навичок взаємодії з іншими людьми, з суспільством і світом.

Особливий інтерес науковців і практиків до проблеми вивчення синтаксису простого речення зумовлений кількома чинниками: комунікативною роллю простого речення як одиниці, що започатковує можливість практичного системного використання мови, її засобів; структурно-семантичною багатшаровістю речення; різноманітністю типів простих речень з їх функціями, складниками, технікою граматичного оформлення.

Засвоєння простих речень у всьому багатоманітті їх видів і можливостей дає усвідомлення того, яким високоорганізованим, досконалим і тонким різцем думки та знаряддям спілкування є українська мова, як ідеально вона пристосована до відображення дійсності, вираження думок і почуттів мовця, до розв'язання найрізноманітніших задач. У простому реченні відбиваються зв'язки із синтаксисом усіх рівнів мовної системи, реалізуються синтаксичні функції різних лексичних і лексико-граматичних розрядів слів.